

מעדני כתב

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

פרשת קרח תשפ"ג שנה רביעית גליון 194

בענין הזכרת רצה בביהש"מ בברכת מעין שלוש

יבואר אם במעין שלוש בבהש"מ מזכיר רצה

ויש לדון לענין ברכת מעין שלוש כששתה אחרי השקיעה בזמן בין השמשות האם יזכיר רצה בברכת מעין שלוש או לא, וע"ז סיפר הגאון ר' מאיר גריינמן שליט"א שישאלו כן להבחיל"ח אחיו הגר"ח זצ"ל וחשב זמן מה ואמר שאינו יודע, וכן אמר הג"ל שישאלו את מרן בעל החוט שני זצ"ל ואמר שאינו יודע, ובס' 'אלא' ממרן הגר"ח זצ"ל כתב בשמו דאפשר להזכיר רצה.¹

אמנם לכאן יש לומר דזכיר רצה, וכפי שהובא ממרן הגר"ח זצ"ל, דהנה כשמקבל שבת מפלג המנחה כתב השו"ע בס"י רס"ז סעי' ב' דיכול לאכול מיד, ובמ"ב שם בס"ק ה' הביא שתי דעות אם יכול גם לגמור כל הסעודה מבעוד יום או דצריך להמשיך סעודתו עד הלילה ולאכול כזית גם בלילה, ומסתמית הדברים משמע דבכל גזונא מזכיר רצה בברכת המזון, והיינו משום דתוספת שבת חשיב כשבת,² וא"כ גם כששתה היין בזמן תוספת שבת של מוצאי שבת יהיה צריך להזכיר רצה.

אלא דהמג"א והט"ז כתבו בדמוצאי שבת משחשיכה חלף השבת והלך לו, אלא דאסור במלאכה עד שיבדיל, אבל השבת חלף והלך לו, אלא דלענין דין הזכרה בברכהמ"ז שמברך על הסעודה שאכלה קודם חשיכה מזכיר רצה, אבל אינו מזכיר משום תוספת שבת, והרי גם ברה"ח ובחנוכה ופורים דליא תוספת מזכיר בברכהמ"מ שמברך ביציאתן את הזכרות דידהו, וע"כ שאינו משום תוספת.

יבואר דאע"פ שהשבת יוצאת משחשיכה מאחרין להבדיל משום אפוקי יומא מאחרין

והא דאמרו אפוקי יומא מאחרין, ולחכי מבדילין במוצאי שבת ליו"ט אחר קידוש, והרי השבת הלכה כבר משחשיכה, יעיון מה שכתב באליה רבה סימן תרפא, וז"ל ומה שתמה במטה משה איך שמאחרין הבדלה אחר הדלקת נר חנוכה משום אפוקי יומא הא בהדלק נר חנוכה מראה שהוא חול, ג"ל דלא קשה מיד, דהא בכל מוצאי שבת מברכים בורא מאורי האש על אש שהדליק קודם הבדלה, וגם נוהגין להדליק תמיד נרות קודם הבדלה, אלא ודאי מכל מקום יש עדיין ריח קדושת נשמת שבת עד הבדלה על הכוס, עכ"ל.

וא"כ מתבאר דלענין שתה בלילה כוס של ברכה בודאי אינו מזכיר, אבל מ"מ לענין בין השמשות שבוה נשאלו הני תקיפי קמאי ולא השיבו אכתי יל"ע, דלכאן גם בספק

יתעכב בקושיא זו הרבה, ועוד לפעמים ע"ז שאומר איני יודע יתעורר לחשוב שקושייתו היא מהקושיית החמורות שבחמורות וכדו', אבל אינו הוראה לכל דוכתי שכן יש לרב להשיב לשואל. ושמועתי שמרן בעל קהלות יעקב זצ"ל אמר שהגאון ר' נתן גשטטנר זצ"ל הוא מורה הוראה טוב, שיכול לומר איני יודע כשאני יודע.

יבספר בר אלמוגים סימן ע"ז כתב דבני הישיבה בפתח תקוה שאלו ממרן החו"א אם האוכלים בבהש"מ של ר"ח אם צריכים להזכיר יעלה ויבוא, ואמר חכם אחד דיש חזקה שהוא ר"ח, ואמר החו"א שאין חזקה שהוא ר"ח, ויעיון במג"א סימן שמ"ב שנסתפק אם בבהש"מ דאפוקי יומא אמרין לא גזרו על השבת בהש"מ, ועכ"פ נראה מדבריו שלא אמר להזכיר יעלה ויבוא מספק, ואפשר שלא אמר אלא שאין חזקה, אבל לעיקר השאלה לא אמר מיד.

¹ והנה בר"ג יש לשאול במי ששותה את הכוס אחרי צאה"כ, שכתב המשנ"ב בשם המג"א דהרגיל בקביעות לברך על הכוס יכול לשתות גם בלילה דהרי זה המשך הסעודה, ויש לדון האם כה"ג הוא מזכיר רצה, ויל"ד דזכיר דהרי כיצד שותה קודם הבדלה אלא משום שממשיך את סעודת השבת, וא"כ יוכל לברך ולהזכיר דהרי זה המשך סעודת שבת.

אמנם זה אינו דאע"פ דמותר לו להמשיך את הסעודה מ"מ אינו סעודת שבת, רק שכיון שהתחיל מבעוד יום מותר לו להמשיך בסעודתו אבל אינה סעודת שבת, ומה שמזכיר רצה בעלמא בסעודה שלישית הנמשכת ללילה הוא מפני מה שאכל מבעוד יום ותחייב ברה"ח, אבל כאן ששתה את כל שתייתו בלילה לא יצטרך להזכיר רצה.

² וז"ל המגן אברהם סימן תפט ס"ק ז' ובס' חנוכה הבית תמה על מה שנהגו לספור קודם ההבדל דהרי עדיין שבת הוא ע"ש, וג"ל דאין בכל כולם דבאמת שבת כבר חלף והלך לו רק שאסורים במלאכה עד שיבדיל כנ"ל עכ"ל.

³ וז"ל הט"ז אורח חיים סימן רסג ס"ק ג' וכו' שר"ב ר' מרדכי יפה דקדושת שבת נמשכת ממילא עליו ולחכי אסור לומר למי שכבר הבדיל שיעשה מלאכה עכורו וכתב הט"ז שהוא דבר בלתי מתקיים כלל עכ"ל.

שמעתי מהגאון הגדול ר' מאיר גריינמן שליט"א שאמר שנשאל אחיו הגר"ח זצ"ל במי שביקר ברכת המזון על הכוס בסעודה שלישית בבין השמשות, וכעת רוצה לשתות, האם כשמברך ברכה אחרונה יזכיר רצה, והשיב שאינו יודע.

דהנה במשנ"ב סימן רצ"ט ס"ק י"ד כתב בשם המג"א דהרגיל בקביעות לברך על הכוס בין בחול ובין בשבת, הו"ל שתיית הכוס כהמשך הסעודה, שהרי סובר כמ"ד ברכת המזון טעונה כוס, וא"כ יכול לברך על הכוס אחר ברכהמ"מ ולשתות גם אחרי שהחשיך הלילה, כיון דהוא המשך הסעודה, וכמו מי שהתחיל מבעוד יום שיכול להמשיך בסעודתו בלילה, הכ"נ יכול לשתות את הכוס.

אבל מי שאינו רגיל בקביעות לברך על הכוס, דהוא סומך על הפוסקים שסבירא להו דאין ברכת המזון טעונה כוס, ולדידהו הרי אין שתיית הכוס המשך הסעודה, וא"כ אף אם אירע שביקר על הכוס לא יוכל לשתות משחשיכה.

יבואר דהמברך ברכת המזון של סע"ש בבהש"מ על הכוס שותה את הכוס

אבל בבין השמשות כתב במ"ב שם בשם החיי אדם שיכול לשתות הכוס, ובשער הציון שם הביא דטעמו דסומך על הסוברים דבבין השמשות אין איסור לאכול קודם הבדלה, ואף מותר להתחיל לאכול בבין השמשות, וכתב השעה"צ על זה דטעם זה רפוי לפי מה שביארנו דכמעט כל הראשונים אוסרים בזה, אך כתב השעה"צ דיש לסמוך על החיי אדם משום דיש לצרף דעת התוספות שבת שכתב דאין דברי המג"א מוכרחין, ומשום דאף למ"ד ברכת המזון אינה טעונה כוס מודה דאיכא מצוה לברך על הכוס, וא"כ אף מי שאינו נוהר תמיד לברך על הכוס יוכל לשתות משחשיכה, וא"כ בבין השמשות אפשר לסמוך ע"ז ולשתות הכוס של ברכה.

ובאורחות רבינו ח"א עמו"ק קל"א העיד שבשבת שבע ברכות של אחת מנכדותיו של מרן הקה"י זצ"ל בסעודה שלישית אמר הקה"י שיברכו ברכת המזון בבין השמשות כדי שיוכל המברך לשתות את הכוס, והיה זה בערך קרוב לארבעים דקות לאחר השקיעה.

אך לכאן אי אפשר להחשיב זמן זה כבהש"מ, אלא כמו מה שנוהגים לענין ברית, שאם נולד בליל שבת בשלושים וחמש דקות אחר השקיעה אם מלים אותו בשבת ע"כ דאינו חשוב אצלן בבין השמשות, ועכ"פ מבואר דבהש"מ יכול לשתות הכוס של ברכת המזון.

¹ הגר"מ גריינמן שליט"א הזכיר זאת בהספידו על מרן רה"י הגר"ג זצ"ל שדיבר על מעלה גדולה שהיתה בו שהיה משיב הרבה פעמים צ"ע על דברים שהיו ידועים וברורים לו, כמו שאמר רה"ל למד לשונך לומר איני יודע שמתבדה ותאחה, ואמר הגאון שליט"א שהיום נשתכח דבר זה במעט, ועל כך סיפר הנ"ל על אחיו.

ובשבוע העבר הוזכר הסיפור על מרן הגר"ג זצ"ל שסיפר ת"ח אחד שאמר למרן הגר"ג זצ"ל איזה תשובות רעק"א, והתפעל מכך מאוד, ואותו ת"ח אמר אח"כ לנכדו שחידש לו מש"כ בשו"ת רעק"א, ואמר לו שהוא אומר את הרעק"א הזה בשיעורים הרבה פעמים.

והנה בברכות דף ד' ע"א איתא למד לשונך לומר איני יודע שמתבדה ותאחה, ומשמע דגם כשיודע יש ענין לומר איני יודע, אך קשה דבב"מ בפ' אלו מציאות אמרין דת"ח משנה בדבריו רק בתלת מיילי וחד מנייה במסכת, דהיינו אם שאלוהו אם למד מסכת פלונית, יאמר שלא למד, והקשו תוס' שם דאמרין ושנתם שיהיו דברי תורה מחודדין בפך שאם ישאלך אדם אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד, ותי' דאם שאלוהו בכדי לבדוק אם יודע או לא יכול לשנות, אבל אם שאלוהו הלכה או להתלמד צריך לומר את ההלכה ברור, ולכאן מבואר בזה דאם שאלו לדעת את הדין אין לומר איני יודע.

אך כשאין יודעים צריך לומר האמת שאני יודע, ומספרים על הגאון הגדול ר' מיכל פינשטיין זצ"ל שאמר שכשהגיע לבריקס שמע דבר חדש 'שפת לא ידעתי' אשמע', שרגילים לומר איני יודע, וידוע שאצל מרן הגר"ג זצ"ל היה רגיל לומר איני יודע, וכשאמר צ"ע היה זה סוף דבר אחר העיון והאני יודע שלו היה ידיעה ברורה בהבנת הדבר.

ובס' ילמדנו רבינו שיצא זה לאור מדברי הגאון הגדול ר' אברהם גנזובסקי זצ"ל, כתב שם דמה שאמרו למד לשונך וכו' היינו במילי דעלמא שיאמר בלשון ספק, אבל בד"ת צריך לדעת ולענות מה שידוע, וכתב דלפעמים אם יאמר בלשון ספק כגון נראה שאפשר לומר כך וכו' ועי"כ יקבל השואל דבר זה יותר יתכן שכן צריך לנהוג, אבל הדרך הראויה בד"ת היא לדעת, ולא אמרו לומר איני יודע אלא במילי דעלמא.

ומה שמספרים הרבה על מרן הגר"ג זצ"ל שהיה עונה איני יודע, הוא מטעם אחר, שיש לפעמים תועלת גדולה יותר באמרו איני יודע שלפעמים עי"כ יבין התלמיד שצריך להמשיך להתקדם ולא

הזכרה צריך להזכיר [ונדבואר א"ה], והכא כיון דהוי ספק האם הוא יום או לילה שפיר צריך להזכיר.

יבואר דבספק הזכרה מזכירין

דהנה בשו"ע סי' רע"א ס"ו כתב דמי שאכל בער"ש ומברך בשבת מזכיר רצה אע"פ שהיתה אכילתו מער"ש דכיון שמברך בשבת מזכיר רצה, ומאידך בס"י קפ"ח סי' כתב דמי שאכל במעו"י וסיים במוצ"ש ג"כ מזכיר רצה, והק' המג"א דלכאורה השו"ע סתר משנתו דהרי אם אולין בתר האכילה לא יזכיר בער"ש, ואם בתר זמן הברכה יזכיר רק בער"ש הנסמך לשבת שמברך בשבת אבל כשאכל בשבת ומברך במוצ"ש לא יזכיר.

וכתב שם ליישוב, דהב"י ספקו מספקא ליה אי אולין בתר זמן האכילה או בתר זמן הברכה, ולכך כתב דיוכר בשניהם, דמספק מותר להזכיר שניהם, אע"פ שיש בזה חידוש שהרי אומר ביום השבת הזה.

ומהאי טעמא דהזכרה זו אינה אלא מספק מבואר עוד במשנ"ב שם דאם מברך ברכה"ז של סעודה שלישית במוצ"ש ושכח להזכיר רצה וזכר אחרי בונה ירושלים שאם מברך ביום אומר שם ברכת אשר נתן וחותם בה, אך בסעודה שלישית י"א דמברך ואינו חותם, אבל כשמסיים סעודה שלישית במוצ"ש כיון דהזכרה זו אינה אלא מספק אינו יכול לברך אשר נתן דספק ברכות להקל.

ומבואר דמספק יכול להזכיר רצה, וא"כ לכא"ה ה"ה בניד"ד לענין הזכרת רצה במעין שלוש בבין השמשות יוכל להזכיר מספק, וצ"ע מ"ט הניחו הנך תקיפי קמאי

ויודע השאלה האם חתן וכלה שיום שביעי שלהן הוא בשבת ואכלו עמהם סעודה שלישית והמשיכו בסעודה למוצ"ש האם מברכים ז' ברכות, ואמר הרב מפוניב' זצ"ל דאין מברכים דהרי זה סעודה שאין בה חתן וכלה, שהחתן והכלה הלכו מכאן, ותו א"א לברך.

אמנם באמת גם בסעודה שאין בה חתן וכלה אפשר לברך אם נעשתה לכבוד החתן והכלה והלכו משם, אכן י"ל דנקט מרן הרב זצ"ל דהכא גרע טפי שהרי זה כמי שאין החתן והכלה נמצאים בעולם דכה"ג א"א לברך ז' ברכות.

אכן בלא סברתו נמי אי אפשר לברך ז' ברכות בלילה שהרי מה דמזכירין רצה הוא מספק אבל ברכה אין מברכין מספק כמש"כ המ"ב שאין מברכין ברכה אשר נתן

מי שדרכו לברך בעשרה על הכוס האם כשמברך בעשרה משחשיבה במוצ"ש שותה הכוס

ויש להסתפק במי שדרכו לברך על הכוס רק כשיש עשרה, ונודמן לו בסעודה שלישית שהיו עשרה ובידך כפי שנוהג על הכוס, האם בזה יכול לשתות הכוס משחשיבה, שהרי באופן זה סובר שצריך כוס, וא"כ הוא כהמשך הסעודה, וכן ראיתי בספר אלא ד' אמות של הלכה שהורה מרן הגר"ק זצ"ל במי שרגיל לזמן על הכוס רק בעשרה, אם הוא מזמן בשבת אחרי צה"כ בעשרה יוכל לשתות הכוס.

ולכאורה הוא דבר תימא, שהרי לא מצאנו מי שסובר שברכת המזון על הכוס אינו אלא בעשרה, אלא שכיון שלא היה מצוי יין כל כך והיה היין ביוקר לכן לא היו

י' ובצערותי שלחתי מכתב למרן הגר"ק זצ"ל ושאלתי האם מי ששכח להזכיר ושמתו ביום חג המנוחות במעין שלוש של כוס רביעי האם חוזר, דבעלמא אינו חוזר כיון דאינו סעודה המחויבת, אך שתיתי ד' כוסות היא סעודה מחויבת, והשיב לי בזה"ל 'ע'י' סי' ר"ח ס"ק ס', ששם הביא השע"ה דברי הירושלמי דכל דין הזכרה במעין שלוש אינו אלא דין לכתחילה ולא לעיוכובא. אבל בלא"ה אינו חוזר משום דסי' בשתית מלא לוגמיו שהוא פחות מרביעית, וכן אפשר לצאת בחזר מדינה להרמ"א, ולהכי אינו חוזר.

^ה ולכא"ה זה מוכרח דהמג"א כתב כן רק משום דמעיקר הדין אולין בתר התחלת הסעודה, דהנה במג"א כתב דמאחר ובשו"ע סימן ק"ח כתב דהמזכיר הזכרת שאר ימים בתפלה שלא בזמנה לא הוי הפסקה, להכי יזכר מספק, ולכא"ה איך סמך על השו"ע בס"י ק"ח הרי הרבה אחרונים [הובא במ"ב שם ס"ק ל"ח] ס"ל דהוי הפסקה והוי כסח באמצע תפלתו וצריך לחזור לתחלת הברכה יעו"ש, וא"כ לדידהו דאי מספק אין לו להזכיר, שהרי אם א"צ להפסיק הוי הפסק בברכתו, אלא ודאי דס"ל דהרמ"א הכריע לעיקר דאולין בתר התחלת הסעודה ולהכי מזכירין את השבת במוצ"ש, ומה שמזכירין את השבת בליל שבת אע"פ שאכל בחול היינו טעמא דבזה אינו חשוב כסח שהרי כשמזכיר את השבת הרי הוא באמת שבת, ולהכי אפי' דלא היו צריכים להזכיר מכל מקום אין כאן חסרון כלל בהזכרתו וצ"ע.

יבואר דהרמ"א הכריע דאולין בתר האכילה

והעירני בני יקירי הרב הגאון ר' יעקב שליט"א, דאמנם נראה דדברי המג"א ה"ל דמזכירין רצה מספק לאו מילתא פסיקתא היא, דהנה הרמ"א בס"י קפ"ח ס"ו ז' לענין הזכרת יעלה ויבא דק"ל דמי ששכח יעו"י בבהמ"ז דר"ח אינו חוזר, דאפשר דמ"מ יש לאמרו בתוך שאר הרחמון, כמו שנתבאר בס"י קפ"ז לגבי על הנסים, ואולי יש לחלק כי בעלה ויבא יש בו הזכרת שמות ואין לאומרו לבטלה, כן נראה לי וכן נוהגין. עכ"פ. ועי' בבה"ל שם דהמ"א תמה ע"ז דאטו אסור לומר תחנונים שיש בהן הזכרת שמות, ודוקא ברכה לבטלה אסור, והביא מספר בגי' ישע שביאר דשאני הכא כיון שכונתו בזה לצאת ידי חיוב ברכה גרע ויש בזה חשש ברכה לבטלה ע"ש.

ומעתה לכאורה הכ"ל אין לומר רצה מספק כיון דיש בו ג"כ הזכרת שמות וכונתו לצאת ידי חיוב ברכה וחיוב ספק ברכה לבטלה. ואמנם המג"א ש"כ דמזכירין רצה מספק י"ל דאולי לשיטתו בס"י קפ"ח שהשיג על הרמ"א שם וכ' דאין אסור בדבר לומר יעו"י מספק אע"פ דיש בו הזכרת שמות וכנ"ל, אכן לשיטת הרמ"א י"ל דהכ"ל אין להזכיר רצה מספק.

בצ"ע, ואדרבה בהזכרת רצה בסעודה שלישית הוא מזכיר שם שמים בתוך הזכרתו ואפ"ה הוא מזכיר מספק, ובמעין שלוש כשמזכיר רצה אינו מזכיר שם שמים ולמה לא יזכר מספק.

ואולי סבירא להו דכיון דהזכרה במעין שלוש אינה לעיוכובא אינו כדאי לומר מספק, ורק לענין רצה בסעודה שלישית שיש צד דהוא לעיוכובא יש להזכיר מספק.

יבואר דהרמ"א הכריע דאולין בתר האכילה

ואפשר דבאמת הרמ"א הכריע בסימן רע"א שמי שאכל בערב שבת ומברך בליל שבת אינו מזכיר של שבת דאולין בתר התחלת הסעודה, ולהכי מזכירין את השבת במוצ"ש, ולדידיה אין כאן ספק כלל ולהכי מזכירין, ואפי' למש"כ המג"א שמזכירין מספק אינו אלא משום דבאמת העיקר דאולין בתר התחלת הסעודה, ומה שמזכירין את השבת בליל שבת אע"פ שאכל בחול היינו טעמא דבזה אינו חשוב כסח שהרי כשמזכיר את השבת הרי הוא באמת שבת ולהכי אפי' דלא היו צריכים להזכיר מכל מקום אין כאן חסרון כלל בהזכרתו.

ולפ"ז אפשר דבאכל בבהש"מ שהוא ספק גמור אם נתחייב בהזכרה אפשר שאינו מזכיר מספק.

ועוד דאיכא בזה ס"ס דאפשר דאכל בלילה ואפי' אם אכל ביום שמה מברך בלילה, ובהו איכא מרבוותא דס"ל שאינו מזכיר, ולהכי אינו מזכיר, אבל למש"כ שהרמ"א ס"ל דהעיקר דאולין בתר שעת אכילה א"כ ליכא ס"ס שלא יזכיר, וצ"ע.

ברכת ז' ברכות שאכלו בשבת ובירכו במוצ"ש שכבר בלה ימי המשתה

בשכח רצה וזכר אחר בונה ירושלים, והכי נמי אי אפשר לברך ז' ברכות בלילה. **ויעו"י** עוד בשערי תשובה בסוף סי' קפ"ח דכתב בשם הגינת וורדים דאפילו להפוסקים דאולין בתר התחלת הסעודה מ"מ היינו רק לענין הזכרה אבל בשבע ברכות שנמשכה הסעודה עד ליל שמיני אין לברך שבע ברכות, וכ"כ בגליון רע"א אהע"ז סי' ס"ב בשם הגינת וורדים, והוסיף עוד דאפילו אם גמרו סעודתם ביום השביעי אך לא הספיקו לברך עד ליל שמיני ג"כ אין מברכים שבע ברכות.

אמנם בשבת הלוי ח"א סי' ל"ט כתב דאפשר לברך דאיכא תוספת שבת והרי זה המשך יום השביעי שלהן, וזהו דברים מחודשים מאוד, ואכמ"ל. שוב הראוני בשבת הלוי ח"א סי' צ"א שחזר בו מפסק זה, ורק כתב דיש ללמד זכות על המקילין בזה.

מי שדרכו לברך בעשרה על הכוס האם כשמברך בעשרה משחשיבה במוצ"ש שותה הכוס

מזמנים על הכוס אלא בעשרה, אבל מדינא אם ברכת המזון טעונה כוס צריך לברך גם בשלשה ואם אינה טעונה כוס אין מברכין גם בעשרה, וא"כ כיון שאינו מברך אלא בעשרה הרי ע"כ דסובר שאינה טעונה כוס, וא"כ לא יוכל לשתות הכוס משחשיבה, שכל שאינו חייב בכוס אינו חשוב כהמשך הסעודה וצ"ע.

אמנם באמת מדינא גם ביחיד טעונה כוס אלא שעל פי קבלה אינו מברך על הכוס ביחיד כמש"כ הרמ"א סימן קפ"ב, וא"כ גם מי שמקפיד לברך על הכוס כל שאינו מברך על הכוס ביחיד הרי אינו חושש לשיטת התלמוד שטעונה כוס, וא"כ איך יוכל לשתות הכוס משחשיבה.

ואכן הרמ"א גופיה בס"י רע"א עמש"כ השו"ע דאכל בע"ש ומברך בשבת מזכיר רצה בבהמ"ז, כ' הרמ"א ד"א דאינו מזכיר דאולין בתר תחילת הסעודה, וכן עיקר כמו שנתבאר בסוף קפ"ח, עכ"ד. הרי מבואר דהכריע הרמ"א דלעולם אולין בתר התחלת הסעודה דוקא, וא"ש לשיטתו דאין אומרין הזכרה שיש בה שמות מספק.

אמנם בנידון דידן לענין הזכרת רצה בברכת מעין ג' לא שייך לומר דהוי ברכה לבטלה כיון דאין בה הזכרת שמות, אך מ"מ למש"ג בשיטת הרמ"א אין לנו מקור דאומרין הזכרה מספק, וי"ל דאין אומרין הזכרה מספק.

ובאמת לא לדעת השו"ע דאומרים רצה בין בהתחיל בע"ש ומברך בשבת ובין בהתחיל בשבת ומברך במוצ"ש, עי' בהגר"א סי' תרצ"ה ס"ג שביאר דאינו מטעם ספק כמש"כ המג"א, אלא לעולם אולין בתר שעת הברכה כמבואר בס"י רע"א, ומ"מ אף באכל בשבת ומברך במוצ"ש מזכיר משום דהכ"ז קדושת שבת נמשכת כל זמן שלא התפלל ערבית ע"ש. אכן לפ"ז ה"ה בנידון דידן דאכל בבהש"מ יש לו להזכיר בתורת ודאי כיון דעדיין נמשכה קדושת שבת. אולם בעיקר דברי הגר"א צ"ע דלכאורה סבירא ז' דנמשכת קדושת שבת עד ערבית לא שייכא אלא בשבת וי"ט אבל בחנוכה ופורים ור"ה לא שייך לומר דנמשכת קדושת דאין בהן דין תוספת, והרי בשו"ע סי' תרצ"ה שם איירי לענין עה"ז דפורים, וכן מפורש בשו"ע בס"י קפ"ח שם דאף בה"ח חנוכה ופורים אם התחיל מבעו"י אע"פ שחשבה מזכיר בבהמ"ז, וע"כ הטעם משום דאולין בתר התחלת הסעודה [וכן הביא הגר"א עצמו שם בהמשך דבריו בשם המהר"ל ע"ש] וצ"ע.

ואפשר דהשו"ע ס"ל בתורת ודאי דאולין בין בתר תחילת הסעודה ובין בתר הברכה, ולכן פסק ברתוייהו דמזכירין. וכן משמע בט"ז סי' קפ"ח סק"ז לענין יו"ט ור"ח שחל במוצ"ש שמזכירין שניהם ע"ש, והביאו המ"ב שם סקל"ג ע"ש. [ואמנם בבה"ל שם ד"ה מזכיר כ' דאם אכל בשבת ומברך במוצ"ש ושכח רצה וזכר קודם שהתחיל הטוה"מ לא יברך ברכת אשר נתן, משום דכ' המג"א דהוי ספק ע"ש. אכן אי נמא דהוי בתורת ודאי שפיר יברך ברכת אשר נתן].

ולפ"ז בנידון דידן דאכל בבהש"מ של מוצ"ש י"ל דאף לדעת השו"ע אין מזכירין רצה מספק, ודוקא אם התחלת הסעודה היה בודאי שבת או שהברכה היא בודאי שבת אין מזכירין, אבל הכא דהוי ספק אין מזכירין מספק.

עכ"פ נמצא לדעת הרמ"א ודאי י"ל דאין מזכירין רצה בבהש"מ מפסק, ואף לדעת השו"ע יתכן לומר דאין מזכירין מספק, והמג"א ש"כ דמזכירין מספק הו"א לשיטתו בס"י קפ"ח שהשיג על הרמ"א שם לענין הזכרת יעו"י מספק, ויתכן דמה"ט לא רצו בודאני דבבר ונשארו בצ"ע.

בענין אם צריך מערב שבת לדאוג שלא יבוא לידי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר

אך לכא"ל כל זה הוא רק אם נימא דהטעם דכשיכול לנער לא התירו לו לטלטל את המוקצה הוא משום דבאמת גם טלטול מן הצד הוא טלטול מוקצה אלא דהתירו לו כיון שאינו מטלטל בידים, ולזה אמרו דכשיכול להימנע מטלטול זה לא יטלטל וינער את המוקצה במקומו, וכן באמת מבואר במ"ב בס"י ש"ט סק"ו, וז"ל דכיון שיוכל באיזה עיצה לתקן שלא יטלטל האבן, לא הקלו בזה, עכ"ל, ומבואר דהדין טלטול מן הצד לצורך דבר המותר הוא קולא, ולכן כשיכול לנער את המוקצה לא הקילו, וא"כ לפ"י הדין נותן דצריך מערב שבת לדאוג שלא יבוא לידי טלטול מן הצד.

אבל קשה דא"כ אמאי אם אין לו צורך כל כך בטלטול מן הצד כגון שפותח דלת המקור לראות אם יש שם דבר שרוצה בו ואין הדבר שרוצה בו צריך לו כלל אלא לרווחא בעלמא, א"כ יהא אסור לטלטלו שהרי לא התירו לטלטל טלטול מן הצד אלא לצורך שבת ושלא יבוא לידי פסידא, אבל לדבר שאינו צורך כל כך לא יתירו לו לטלטל טלטול מן הצד, ולא שמענו לומר כן.

והנה בשו"ת מהרש"ג ח"ב סימן פ"ג נתן עצה לטלטל הסכין של מילה לאחר המילה וז"ל דנראה דאם יש מילה בשבת והמזל הוא בעצמו הפורע והוא מוכרח להניח הסכין של מילה כדי שיעשה הפריעה בשתי ידי או יניח הסכין בתוך איוה כלי שיש עליה גם דבר היתר ויהיה בסכין להיתר ולאסור ואז יהיה מותר לו אח"כ לטלטל הכלי והסכין אשר עליה כדי להניחה במקום המוצנע, והעיר ע"ז הגרש"ז אויערבך וצ"ל דכיון דאפילו כשכבר מונח מוקצה בכלי אם אפשר צריך לנער קודם שיטלטל הכלי א"כ היאך מותר לכתחילה לעשות כן.

יבואר ביאור החזו"א בהתירא דטלטול מן הצד

אבל החזו"א או"ח סי' מ"ז ס"ק ב' כ"ב ביאר בעיקר ההיתר לטלטל מוקצה מן הצד לצורך דבר המותר, דאין זה קולא שהקלו חכמים, אלא דכיון שעיקר הטלטול הוא לצורך דבר המותר אמרינן דמעשה הטלטול מתייחס לדבר המותר ולא לדבר האסור, והדבר האסור מטלטל ממילא, אבל כשמטלטל לצורך דבר האסור בזה נחשב עיקר הטלטול לצורך דבר האסור ולא חשיב טלטול מן הצד, ולפ"י ביאר דמהאי טעמא כשיכול לנער צריך לנער ולא התירו לו לטלטל, ומשום דכשיכול לנער ולא מנער חשיב דהטלטול מתייחס לדבר האסור, דלמה לא מנער, וע"כ דצריך גם את הדבר האסור, ומתייחס הטלטול לדבר האסור, אבל אם כשינער יפסדו הפירות, אמר' דמה שאינו מנער אינו משום דצריך את הדבר האסור אלא שאינו רוצה להפסידם, ולהכי מותר לו לטלטל.

ולפ"י ודאי דאין צריך לדאוג מערב שבת שלא יבוא לידי טלטול מן הצד, דאין זה קולא שעדיף שלא יבוא לידי כך, אלא דזה לא חשיב טלטול מוקצה כלל, וכן מה שאם יכול לנער לא התירו לו לטלטל אין זה משום דלא הקילו לו רק כשאי אפשר בלאו הכי, אלא דכשיכול לנער הרי זה חשיב שהטלטול מתייחס לדבר האסור. ולהכי מערב שבת אין צריך לדאוג שלא יבוא לידי טלטול מן הצד.

ולדבריו נחא היטב אמאי א"צ לחשב למה צריך לטלטל מן הצד, כיון שהתירו טלטול מן הצד לכל דבר כשאין הטלטול מתייחס למוקצה, ואינו היתר במקום הדחק.

בענין הרהור בד"ת קודם ברכה במקום שיכול לברך

מברכים ודעת הגר"א דמברכים, והגר"א הקשה על המחבר דהא כתיב 'והגית בו יומם ולילה', והגיונו הינו בלב כמשי"כ 'והגיונו ליבי', ולכן סבר דמברכים גם על הרהור בד"ת.

והנה יש להקשות על דברי הגר"א דהא חיוב ברכה על ד"ת נלמד מקרא דכי ד' אקרא הבו גודל לאולקינו, ושם איירי לענין קורא בתורה כמשי"כ 'אקרא', וא"כ אע"פ דמקיים מצות ת"ת בלימוד ע"י הרהור אכתי לא יתחייב בברכה דחיוב נאמר בתורה רק על הלומד בדיבור.

וצ"ל דהא"נ דלענין חיוב מדא"ל לברך קודם הלימוד הנלמד מפסוק כי שם ד' אקרא אינו חיוב אלא על הלומד בדיבור ולא בהרהור, אלא דכיון דס"ל להגר"א דאיכא קיום מצוה גם ע"י הרהור לא גרע מכל המצוות שחייבוהו חכמים לברך על המצוה ולכן חייב לברך על הרהור מדרבנן כמו שאר כל המצוות שמברכים לפני מדרבנן.

ומעתה י"ל דבשלמא הגר"א סבר דחייבים בברכה גם על הרהור מדרבנן ולכן ס"ל דקודם הברכה אסור להרהר כיון דחייב לברך, אבל לדידן דהוי ספק האם חייב בברכה כיון דהוא מחלוקת המחבר והגר"א א"כ תו הו"ל ספק דרבנן לקולא, וא"כ אפשר להרהר בלא ברכה, דלענין הרהור בד"ת הרי הוא חייב בו מן התורה בוודאי אלא שיש הוי ספק שמא חייב לברך עליה, אבל כיון דלענין חיוב הברכה הוי ספק דרבנן שהרי לא חיוב ברכה"ל על הרהור אינה אלא מדרבנן א"כ אינו אלא ספק דרבנן לקולא, ולכן אפשר להקל אפי' במקום שיכול לברך להרהר דיש כאן מצוה דא"ו כנגד ספק דרבנן, אלא דהגר"א דלא סבר כהמחבר היה אסור לו להרהר קודם הברכה כיון דהיה יודע שמוחייב בברכה מדרבנן בודאי.

והיה מקום לומר עוד, דאי נימא שלא התירו אלא משום צורך השבת אבל אם אפשר בעניין אחר לא התירו א"כ אם היה יכול להמנע מזה על ידי שיוציא המוקצה בערב שבת ולא הוציאו לא התירו לו כמו לענין התירא דבבית הבריות שהתירו לטלטל מוקצה כמו שהתירו לטלטל אבנים של בית הכסא אבל אם היה יכול להניח אותם מערב שבת כגון שיש לו בית הכסא קבוע שליו יש מהאחרונים שאסרו בטלטול כמבואר במ"ב סימן ש"ב והכי נימא הכי וצ"ע.

קיי"ל [ע"י שו"ע סי' ש"ט סעי' ג', ובס"י ש"י סעי' ח' בהג"ה] דמותר לטלטל מוקצה מן הצד לצורך דבר המותר, וכגון אם מונח נרות על השולחן [באופן שלא נעשה השולחן במקום אחר, דכיון שאינו מטלטל להדיא את הנרות רק ע"י השולחן, הוי טלטול מן הצד, לצורך דבר המותר דהיינו לצורך המקום של השולחן].

[אבל טלטול בגופו מותר אפילו לצורך דבר האסור, וכגון שאם מוצא כסף ורוצה להצניעו מותר לו לטלטל את הכסף ברגלו למקום המשתמר, אבל דעת החזו"א שגם כה"ג אסור].

יבואר דטלטול מן הצד מותר רק כשאינו יכול לנער

והנה אפילו שטלטול מן הצד לצורך דבר המותר מותר לטלטל, מ"מ אם יכול לנער את המוקצה צריך לנער, והמקור לזה הוא מהגמ' בשבת דף קמ"ב א' דתנן שם במשנה דנוטל אדם כלכלה מלאה פירות ואבן בתוכה, ופריך ולישדיניהו לפירי ונישדי לאבן ונינקטיניהו בידים, ומשני בפירות המיטנפין, שאם ישליכם לארץ יטנפו. ומבואר בגמ' דאע"פ שהתירו טלטול מוקצה מן הצד לצורך דבר המותר, מ"מ אם יכול לנער את המוקצה צריך לנער, אך אם יגרם לו נזק כתוצאה מהניעור אינו צריך לנער ויכול לטלטל מן הצד.

ולכא"ל מבואר בזה דהך התירא דטלטול מן הצד לצורך דבר מן המותר אין זה היתר לכתחילה, דהא חזינן דאם יכול לנער את המוקצה צריך לנער ואין לו היתר לטלטל, ורק במקום שיכול לבוא לידי הפסד אם ינער התירו לו לטלטל.

יבואר אם צריך לדאוג בערב שבת שלא יבוא לידי טלטול מן הצד

ולפ"י היה מקום לדון דאם יודע מערב שבת שיעצרך לבוא בשבת לידי טלטול מן הצד דיחא צריך להסיר את המוקצה מבעוד יום, ולא גרע מהא דאם יכול לנער דצריך לנער ואין לו היתר לטלטל, הכי נמי יצטרך להסיר את המוקצה מבעוד יום כדי שלא יבוא לידי טלטול מן הצד.

ונפ"מ רבתא בזה, דבדלת של המקור מצוי שמניחים שם דברים שהם מוקצה כגון תבלינים שאינם ראויים למאכל רק ע"י בישול, או ביצים לא מבושלות [דאע"פ שכתב בשו"ע בס"י ש"כ סעי' ל"ח דמותר לגמוע ביצה חיה כדי להנעים הקול, מ"מ בומנינו שאין הדרך לאוכלם חיון מיסתבר שהם מוקצה, ועי' בספר אורחות שבת פ"ט הערה קס"א]. והנה זה ודאי דמותר לפתוח את דלת המקור בשבת כיון שזה טלטול מן הצד לצורך דבר המותר, אך לכאורה יצטרך מערב שבת להסיר משם את כל דברי המוקצה, וכן מצוי שעל דלת הכניסה לבית מונחים כל מיני מוגנטים של פרסומות, ומוגנטים אלו הם שטרי הדיוטות והוי מוקצה, וא"כ נהי דמותר לפתוח את הדלת בשבת כיון דהוי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר, מ"מ מערב שבת יצטרך להסיר מהדלת את כל המוגנטים, וזהו דבר חידוש.

בגליון העבר הובא המעשה עם הגר"א שרהר בד"ת קודם הברכה ונתעלם ממנו מה שגילו מן השמים בחלום הלילה על פסוק עליו זה בנגב, כיון דלשיטת הגר"א אסור להרהר בד"ת קודם הברכה, והקשינו דאם אינו יכול לברך לא יהי אסור עליו להרהר ע"ש משנת בזה.

וכשהצעת' את הדברים לפני מרן הגר"ד לנדו שליט"א בש"ק פ' בהעלותך נטק כן כדבר פשוט דהיכא דאנו יכול לברך אינו אסור להרהר, ואמר שנוגע בברכה אופנים, כגון שהוא כנגד ערוה שאינו יכול לברך ויכול להרהר בד"ת, או שהוא נצרך לנקבו שאינו יכול לברך ויכול להרהר, דהרי הוא חייב להרהר בד"ת, והטעם בזה דכל היכא דמוחייב במצווה ואינו יכול לברך עליה אינו פטור מן המצווה ועליו לקיימה בלא ברכה, וכמו מי שאינו יכול ליטול לולב אלא כנגד הערוה דאע"פ דאסור לו לברך מ"מ יכול לכוון למצוה ולצאת יד"ח ומוחייב בזה, ואינו פטור מן המצווה לפי שאינו יכול לברך.

ולא דמי לאילל לא יתורם, דהתם אינו מוחייב לקיים המצווה בעצמו אלא יכול לעשותה ע"י אחר בברכה, וגם שאין הפרשת תרו"מ מצוה גמורה כמשי"כ המג"א ס"ח ס"ק ב' והאריכו בזה בס' ברכת משה, אבל היכא דמוחייב במצווה ואינו יכול לעשותה בברכה עליו לקיימה בלא ברכה, וכן נמי בתרומה אם הוא במקום שאין אפשרות כלל לתרום ע"י אחר יכול לתרום בלא ברכה.

יבואר דהרהור בדברי תורה אינו צריך ברכה אלא מדרבנן

ושמעת' שמו"ר הגר"א זצ"ל אמר בזה סברה נפלאה לומר דמותר להרהר אפי' היכא דכבר יכל לברך, דהנה נחלקו השו"ע והגר"א האם מברכים על הרהור בד"ת, דלדעת המחבר אין

' ואף במקום שאין בדלת רק דבר מוקצה מ"מ לא נעשה בס"י לדבר האסור, כמבואר בס"י דע"ז בדיון נר שאחורי הדלת דלא הוי הדלת בס"י לדבר האסור ומותר לפתוח את הדלת, וה"נ אין דלת המקור נעשה בס"י לדבר האסור. אך יעוי' בחוט שני פרק מ"ד שהניח דין זה בספק.

א' ובספר מאור השבת ח"ד סי' י"ד הערה צ"ג הביא בשם מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל דהורא את דבר ד' יסלק את המוקצה מערב שבת כדי שלא יבוא לטלטלו בשבת טלטול מן הצד, אבל אם יש לו טיראה להוציאו מערב שבת אין צריך להוציאו, וכ"כ בספר שבות יצחק פ"ב אות א' בשמו.

לאמתה, ולכן רצו לעלות לארץ ישראל אע"פ שלא נשתנה אצלם

והביאור הוא בדומאי כל מה שהיה אנוי אלא מכח מה שהציר יוכיח
לדמות לאדם מה שאנוי כלל, וכמו שאמרנו בנגה' נדריס דף לב
והעמוד ב' ואמר רמ רב אבא מצי דכתי' עיר כמנא' ונאש' ונא'
והעיר קטנה' זה הגוף "וואנשיס בנה מעט" אלו אבריס, "ובא אליה
משלך גדול וסבב אותה" זה הער, "ובנה עליה מצודים וחרמים"
ואילו ענות, "וכנצה באזי שיש סכמן וזכס" זה הער טוב, "ומלט הוא
איתו העיר באכמות" זה אישוע מעשיס טובים, "ואדל זכר את
האיש ומסכן הכמות" ובשעת עיר לית דמכר לית ליער טוב.
שהיינו שהציר בונה מצודים גדולים שהוא אז הדמיון עד שהיה
נראה להם שהולך להיות ח'ו' שואה, ואי אפשר כלל להכנס
לארץ, והאמת הוא שאין כאן אלא מעשה תועותים, וכמשלך
הציר הער ואז עם ונאש' החל הבל, לכן אחר שזמר הקב"ה
שהציר בומכר ונאש' החל הער, מיד נתברר לנו שהם האמת

וַיְהִי־כִּי פָרַ' שְׁלֹחַ פָּרַ' הַמֶּקֶרָא עַל מַה שֶּׁנִּשְׁתַּלְּחָם לְעוֹלָם
הַזֶּה לְמַעֲוֹת שְׂעוֹדִים בְּתוֹכָהּ לֹאֵם כִּיכֹל לְקַיֵּם הַתּוֹרָה
לְמַעֲוֹת שְׂעוֹדִים עוֹשֵׂי הַתּוֹרָה מִתְּשֵׁת כּוֹחַ הַתּוֹרָה אוֹמֵרֵם אֵם
חֲפִץ בּוֹ ד' הִרְבֵּא אוֹתוֹנוּ אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וְז"ל אֵינוֹן בְּנֵי מַהֲמִימָתָא מֵאֵי
קָמָא אִמְרֵי "אִם חֲפִץ בּוֹ ד' תִּנְתְּנֵה לֵנוּ" כִּיּוֹן דִּישְׁתַּדֵּל בְּרֵשׁ
בְּרֵיתוֹת דְּלִבָּא לִגְבִּי קוֹדֶשָׁא בִּירְדֵּה הוּא לֵב בְּעֵי מִנּוֹן אֱלֹהֵי לֵב, אִם
כִּבְד' אֵל תִּמְרוּדוֹ" בְּעֵי לִמְדוֹן בְּאִרְיֵיתָא, דְּאוֹרִייתָא אֱלֹהֵי לֵב
וְעוֹתֵדָא וְלֹא מֵאִנִּי נִכְסָפָא וְדִבְחָא, "וְאִתָּם אֵל תִּירָא אֵת עֵם
הָאָרֶץ" דָּהּ גּוֹפֵא תִּבְרָא אֵי שְׁתַּדֵּל בְּאוֹרִייתָא יִשְׁכַּח אֲסוּתָא
וְנִכְסָפָא, הָדָּא הוּא דְּמִכֵּיל לֵי רִפּוּתֵהּ לִשְׁדֵּךְ וְשִׁקּוּי לְעַצְמִיתָהּ,
וְיִשְׁכַּח בְּמִשְׁלָה פ"ד וְלֵבֵל בִּישּׁוּ מִרְפָּא וְכֹל אֵינוֹן מִקְסָרְתֵּי אֵינוֹן
מִסְרִיזָאן וְאִמְרֵי פִנוּ אַחֵר לִפְלִינֵיהּ עֲבָדָא דְּמִלָּכָא, ע"כ.

7